

เป็นผลผลิตที่สามารถเก็บรักษาได้นาน หมูบ้านทำนาจึงสามารถกำหนดราคาข้าวในการแลกเปลี่ยนได้ตามใจ ส่วนที่ว่าอัตราแลกเปลี่ยนระหว่างของต่างๆจะเป็นอย่างไรนั้น ไม่มีข้อมูลที่จะนำมายืนยันได้ว่าเป็นราคาน้ำใจอย่างไร แต่ในการศึกษานั้นเองก็มีข้อมูลว่า "(ของ)ค่อยมี(ราคา)เมื่อพวกเจ๊กมาอยู่" ซึ่งบ่งชี้ว่าสิ่งที่เป็นข้อจำกัดในการเพิ่มผลผลิตต่างๆ น่าจะเป็นข้อจำกัดด้านตลาด คือไม่มีตลาดรับซื้อของเหล่านี้ มากกว่าที่จะเป็นข้อจำกัดทางด้านการผลิต และข้อมูลที่ยืนยันแนวทางการตีความดังกล่าวนี้ คือการที่ภาคใต้ได้กลายเป็นพื้นที่ปลูกยางพาราอย่างกว้างขวาง ทั้งๆที่ในวัฒนธรรมการผลิตและบริโภคแต่เดิมของคนไทก็ไม่ได้มีอะไรเกี่ยวข้องกับยางพาราเลย (เช่นไม่มีการกล่าวถึงในศิลาจารึกสมัยสุโขทัย เป็นต้น)

กรณีการปลูกยางพาราเป็นตัวอย่างที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์แบบวิถีการผลิตเอเชียอีกประเด็นหนึ่ง คือการรักษาความสมบูรณ์ของสภาพแวดล้อม เพราะการปลูกยางพาราใช้วิธีวางป่าขยายไปสู่พื้นที่ใหม่เป็นวิธีการปกติ ซึ่งทำให้สูญเสียคุณประโยชน์ต่างๆที่ควรจะได้จากป่าโดยสิ้นเชิง เพื่อแลกกับประโยชน์ที่เป็นตัวเงินจากการปลูกยางพารา ซึ่งทำให้เกิดคำถามว่าวิถีการผลิตแบบเอเชียมีพื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรมยังลึกเพียงไร หรือเป็นเพียงปรากฏการณ์ผิวเผินที่สังเกตได้ในกรณีของชุมชนที่อยู่นอกกระบวนการค้าระหว่างประเทศ เนื่องจากข้อจำกัดทางคมนาคมเพียงอย่างเดียว

ลักษณะของการแบ่งปันประโยชน์ที่ได้จากกิจกรรมดังกล่าวเป็นอย่างไร

ประเด็นที่สำคัญในการพิจารณาเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรคือ การจัดการดังกล่าวทำให้ได้ผลผลิตอย่างไร ตามหลักเศรษฐศาสตร์นั้น ผลผลิตที่ได้จากการผลิตย่อมต้องมีจำนวนมากกว่าปัจจัยการผลิตที่ใช้ไป มิฉะนั้นแล้วก็เป็นการค้าเนิ่นการที่ไม่คุ้ม ในประเด็นนี้ ทานาเบได้เสนอข้อมูลว่า ผลผลิตที่ได้จากการทำนามีส่วนเกินเล็กน้อย หลังจากที่ได้ประเมินถึงความต้องการการบริโภคของครัวเรือนและความต้องการใช้จ่ายอื่นๆ ซึ่งจะได้จากการแลกเปลี่ยนผลผลิตจำนวนนี้กับผู้อื่นแล้ว ดังนั้น จึงมีประเด็นในการพิจารณาเรื่องการแบ่งปันผลประโยชน์ 2 ประเด็น คือ ผลผลิตรวมมีปริมาณเท่าไร และมีการแบ่งสรรผลผลิตจำนวนนี้อย่างไร

ถ้าพิจารณาจากข้อมูลผลผลิตแล้ว พบว่าผลผลิตที่ได้อยู่ในระดับที่เพียงพอกับความต้องการ แต่เป็นผลผลิตที่มีประสิทธิภาพในการผลิตต่ำ ปัญหาที่ต้องการคำตอบคือผลผลิตต่ำนี้เกิดจากสาเหตุอะไร

ความต้องการในการเพิ่มผลผลิตจะมาจากสาเหตุหลัก 2 ประการ คือ เมื่อมีความต้องการเพื่อยังชีพมากขึ้น เช่นมีประชากรเพิ่มขึ้น หรือเมื่อมีโอกาสที่จะแลกเปลี่ยนกับของอย่างอื่นที่ตนต้องการมากขึ้น หรือเมื่อมีความต้องการเก็บภาษีเพิ่มขึ้น

การเพิ่มผลผลิตก็มีทางเลือกได้หลักๆ คือการเพิ่มการผลิตโดยการทำซ้ำในรูปแบบเดิม เช่นการขยายพื้นที่เพาะปลูก หรือการเพิ่มผลผลิตโดยการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีที่ใช้ในการผลิต เช่นการเปลี่ยนพันธุ์ การบำรุงดิน การจัดการน้ำให้ดีขึ้น เป็นต้น

ในเอกสารที่ศึกษาไม่ปรากฏการศึกษาที่เจาะจงถึงการวิเคราะห์ในประเด็นนี้อย่างละเอียด แต่ลักษณะการเพิ่มผลผลิตที่ปรากฏในหลักฐานประวัติศาสตร์ ได้แก่การเพิ่มโดยการผลิตซ้ำ คือการขยายพื้นที่เพาะปลูกด้วยการอพยพย้ายคนออกไปตั้งถิ่นฐานใหม่ เป็นหลัก

น่าจะสันนิษฐานว่าในสมัยดั้งเดิมรูปแบบการขยายตัวของชุมชนชาติพันธุ์ไทน่าจะจะเป็นขบวนการ เช่นนี้ คือการย้ายถิ่นไปเรื่อยๆเมื่อชุมชนมีประชากรมากขึ้น และเข้าไปจับจองที่ดินที่มีลักษณะที่ต้องการ เช่นในที่ลุ่มน้ำต่างๆในประเทศไทย ซึ่งมีชุมชนอื่นอยู่มาก่อนแล้ว แต่กลุ่มคนไทก็เข้ามาแทรกซึมและต่อมาก็รวมตัวกันขึ้นเป็นกลุ่มก้อน สามารถขับไล่เจ้าของเดิม และสร้างสังคมของตนขึ้นมาแทน เช่นที่ปรากฏในประวัติศาสตร์สุโขทัย ประวัติศาสตร์เชียงใหม่ ประวัติศาสตร์อยุธยา ตลอดจนประวัติศาสตร์เมืองนครศรีธรรมราช เป็นต้น

แต่การขยายตัวในลักษณะนี้ มีข้อจำกัดที่สำคัญคือความจำกัดของที่ดิน และเมื่อเข้ามาถึงบริเวณที่ตั้งของประเทศไทยปัจจุบันแล้ว ก็ไม่มีที่ให้เคลื่อนย้ายต่อไปอีกได้ เพราะชาวไทไม่มีเทคโนโลยีในการเดินเรือทะเลเช่นชาติพันธุ์อื่นๆ ประวัติศาสตร์การย้ายถิ่นของชาวไทจึงจบลงที่พื้นที่ประเทศไทยปัจจุบันนี้ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา ส่วนคนไทที่เหลืออยู่ในประเทศจีนปัจจุบันก็ต้องปรับสภาพความเป็นอยู่ให้สอดคล้องกับสภาพทางการเมืองการปกครอง ในฐานะคนกลุ่มน้อยกลุ่มหนึ่งในแต่ละประเทศที่ตนตั้งถิ่นฐานอยู่นั้น

ประเด็นการแบ่งปันผลผลิตที่ได้นั้น ดูจะเป็นประเด็นที่ไม่ค่อยมีการโต้แย้งเท่าไร ว่าผลผลิตส่วนหนึ่งเก็บไว้เพื่อการบริโภคเอง ส่วนหนึ่งไว้เพื่อแลกเปลี่ยน และอีกส่วนหนึ่งเพื่อเสียภาษี ซึ่งส่วนสุดท้ายนี้คือผลผลิตส่วนเกินที่เป็นประเด็นความสนใจของวิธีการผลิตแบบเอเซียเป็นพิเศษ คำถามคือผลผลิตส่วนเกินนี้มีจำนวนมากน้อยเพียงไร

เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าถ้าผลผลิตสวนเกินนี้สูง รัฐก็จะสามารถพัฒนาขึ้นได้มาก ดังนั้นการที่รัฐไทยไม่ได้พัฒนาในประเทศจีน แต่มาพัฒนาในประเทศไทย จึงน่าจะเป็นประเด็นที่ควรพิจารณา

จากการประมาณการของยรรยง พบว่าสวนเกินหรือภาษีที่เก็บได้ในเขตเมืองเชียงรุ่ง อันเป็นพื้นที่ชาวไทที่ใหญ่ที่สุดในประเทศจีนนั้น มีไม่มาก แสดงว่าสภาพการผลิตในพื้นที่นั้นไม่เอื้ออำนวยแก่การขยายตัวของชุมชน

ในด้านชุมชนในพื้นที่ประเทศไทย การขยายตัวของอาณาจักรทางภาคเหนือของไทย เช่นเชียงใหม่ สุโขทัย น่าจะสัมพันธ์กับขนาดของพื้นที่ราบลุ่มในหุบเขา ในแต่ละบริเวณ และการที่อาณาจักรสุโขทัยเสื่อมไปเมื่อเทียบกับอยุธยา ก็น่าจะเกี่ยวกับการที่อยุธยามีความได้เปรียบในด้านพื้นที่ที่กว้างขวางกว่ากันมาก ทำให้รัฐอยุธยาสามารถรวบรวมผลผลิตสวนเกินมาดำเนินการขยายอาณาเขตได้มากกว่า

ในด้านของภาคใต้ ชุมชนที่เกิดขึ้นตั้งอยู่ในพื้นที่จำกัด ดังนั้นจึงไม่สามารถขยายขนาดได้เท่าเทียมกับที่เกิดขึ้นในบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา

ลักษณะต่างๆดังกล่าวนี้มีความเฉพาะเจาะจงที่จะแสดงถึงการเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทได้เพียงไร

จากการสรุปผลการตีความข้อมูลต่างๆตามแนวทางการวิเคราะห์ที่เสนอมานี้ 3 แนวทางแล้วนั้น จะพิจารณาประเด็นที่ว่าลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างระบบเศรษฐกิจกับระบบนิเวศที่พบในชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ไทต่างๆ นั้น มีลักษณะเฉพาะที่เป็นของกลุ่มชาติพันธุ์เพียงไร และแตกต่างจากคำอธิบายโดยแนวคิดเศรษฐศาสตร์สากลเพียงใด

การที่จะตอบคำถามนี้ จะต้องแยกแยะชุมชนไทออกตามพื้นที่ของการตั้งถิ่นฐาน เช่นในประเทศจีนตอนใต้ ในประเทศไทยปัจจุบัน โดยแยกแยะเป็นภูมิภาคต่างๆ ซึ่งมีความหลากหลายอยู่โดยธรรมชาติ ซึ่งมีผลต่อการตัดสินใจด้านการผลิตและการใช้ทรัพยากร เพราะจำเป็นต้องคำนึงถึงความเป็นไปได้และต้นทุนในการผลิต ภายใต้กรอบของเทคโนโลยีที่มีอยู่ ประกอบกับโอกาสในด้านการตลาดของผลผลิตนั้นจากพื้นที่นั้นๆ

อย่างไรก็ดี ข้อสรุปที่ต้องการนำเสนอจากการประมวลความรู้ในครั้งนี้ คือการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างระบบเศรษฐกิจและระบบนิเวศของกลุ่มชาติพันธุ์ไทนั้น สามารถใช้หลักการและทฤษฎีเศรษฐศาสตร์สากลมาใช้ได้ โดยที่หลักการดังกล่าวจะสามารถอธิบายสิ่งที่ปรากฏได้อย่างมีเหตุผล ในขณะที่แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์การเมืองแนวประวัติศาสตร์ ในรูปแบบของวิธีการผลิตแบบเอเชีย อาจจะไม่สอดคล้องกับข้อมูลที่ปรากฏ

โดยสรุป ความสัมพันธ์ระหว่างระบบเศรษฐกิจกับระบบนิเวศของชาวไทยเป็นไปตามหลักเศรษฐศาสตร์ทั่วไป ที่สนับสนุนการผลิตเพื่อยังชีพในอันดับแรก การผลิตในลักษณะนี้ อาศัยธรรมชาติเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ มีการใช้เทคโนโลยีระดับต่ำ ให้ผลผลิตต่ำ การพัฒนาระบบสังคมเพื่อการควบคุมการจัดสรรทรัพยากรก็เป็นไปอย่างง่าย ๆ วิวัฒนาการในประวัติศาสตร์ของสังคมมีน้อย เนื่องจากรูปแบบของการเพิ่มผลผลิตเป็นไปในทางการขยายพื้นที่มากกว่าการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิต ผลผลิตรวมอยู่ในระดับต่ำเพราะระบบสังคมไม่สนับสนุนการสร้างส่วนเกินจากการผลิต เพราะมีการเก็บภาษีส่วนเกินในรูปแบบต่าง ๆ กันมาตลอดในยุคประวัติศาสตร์ ข้อจำกัดทางด้านการคมนาคมเป็นข้อจำกัดที่สำคัญในการพัฒนาหลังการผลิต แต่เมื่อมีโอกาสทางการค้าเกิดขึ้น ชุมชนก็สามารถตอบสนองกับความต้องการที่เพิ่มขึ้นได้อย่างรวดเร็ว โดยการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยี เช่นการปลูกพืชใหม่เพื่อสนองความต้องการของตลาด และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่นการเปลี่ยนระบบการถือครองที่ดินจากที่ดินรวมเป็นที่ดินส่วนบุคคล

ข้อถกเถียงที่ยังค้างอยู่คือการที่จะชี้ชัดว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้น เป็นผลจากปัจจัยภายในเพื่อตอบสนองต่อเงื่อนไขภายนอกที่เปลี่ยนแปลงไป หรือเป็นการที่ปัจจัยภายในสร้างความกดดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การที่จะแยกแยะและชี้ชัดในประเด็นนี้มีความสำคัญต่อการมองวิวัฒนาการของสังคมชาวไทยในอนาคต เพราะเป็นประเด็นว่าสังคมไทนั้นมีพลังในตัวเองที่จะเปลี่ยนแปลงเพื่อการดำรงอยู่ในสภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงได้เพียงไร

2.6 การวิเคราะห์เปรียบเทียบ

ในการศึกษาค้างครั้งนี้ ได้นำผลการศึกษานักวิชาการ 3 กลุ่มมาพิจารณา โดยใช้ผลงานบางชิ้นเป็นตัวแทนดังนี้

นักวิชาการไทย ใช้งานของสำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองเชิงประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะแนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชียจากมุมมองของหมู่บ้าน

นักวิชาการเอเชีย จากงานของทานาเบและยรรยง จิระนคร

นักวิชาการสากล ไม่มีงานเฉพาะ แต่ใช้แนวคิดเศรษฐศาสตร์กระแสหลักเป็นพื้นฐาน

ในการเปรียบเทียบการวิเคราะห์ตามแนวทั้งสามนี้ ผลการศึกษาชี้ว่างานของนักวิชาการเอเชีย ที่สามารถเข้าถึงข้อมูลพื้นฐานและครอบคลุมหลายด้าน สามารถสร้างความกระจ่างในการเข้าใจปรากฏการณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทในเรื่องของระบบเศรษฐกิจกับระบบนิเวศได้ในระดับหนึ่ง โดยที่สามารถสร้างภาพที่สมเหตุสมผลจากข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเฉพาะพื้นที่ได้ และคำอธิบายในส่วนนี้ ก็สอดคล้องกับคำอธิบายที่ได้จากพื้นฐานทางเศรษฐศาสตร์สากล ส่วนการอธิบายในแนวของเศรษฐศาสตร์การเมืองนั้น ยังมีปัญหาในเชิงเจตนาของการศึกษา ปัญหาในด้านระเบียบวิธีการศึกษา และปัญหาในการตีความจากข้อมูล และที่สำคัญคือปัญหาด้านเจตนารมณ์ของการศึกษา ซึ่งมีลักษณะเป็นการส่งเสริมการพัฒนาการเมืองเฉพาะกลุ่ม ซึ่งอาจจะมีผลต่อการดำเนินการศึกษาในด้านอื่นๆได้

2.7 นักวิชาการไทยและต่างประเทศ

ในประเด็นนักวิชาการไทยและต่างประเทศ เมื่อพิจารณาถึงจุดยืนและความเป็นกลางทางวิชาการ แล้ว สรุปว่านักวิชาการต่างประเทศจะมีความเป็นวิชาการมากกว่า เนื่องจากเจตนาในการศึกษา อาจจะไม่เกี่ยวข้องกับบทบาทและกลไกของสังคมไทยโดยตรง ในขณะที่นักวิชาการไทยนั้น ยังคงเป็นส่วนหนึ่งของสังคม และมีสำนึกในบทบาททางสังคมของตนสูง ซึ่งเป็นข้อที่ควรระวังในการพิจารณาผลงานของนักวิชาการไทยว่ามีความเป็นวิชาการเพียงไร แน่่อนว่านักวิชาการต้องสามารถแยกแยะบทบาทของตนได้ ระหว่างการวางตัวเป็นกลางในการศึกษาข้อมูลและการตีความกับการที่จะนำผลการศึกษาไปใช้เพื่อวัตถุประสงค์อื่นใด

2.8 ประเมินกระบวนการทัศน์โดยรวม

โดยส่วนรวมแล้ว นับว่าแนวทางการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ไทในเรื่องระบบเศรษฐกิจกับระบบนิเวศมีความใกล้เคียงกัน เพียงแตกต่างกันในรายละเอียดของการกำหนดองค์ประกอบของเรื่องที่จะศึกษา และลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่างๆที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีลักษณะเป็นสากลอยู่มาก ส่วนความแตกต่างในรายละเอียดนั้นพิจารณาได้ว่าเป็นผลจากการใช้กรอบทฤษฎีการวิเคราะห์ที่อาจจะแตกต่างกันไป ซึ่งความแตกต่างเช่นนี้เป็นสิ่งที่ควรสนับสนุน เพื่อให้เกิดการสร้างมุมมองและแสวงหาข้อมูลใหม่ๆต่อไป

2.9 จุดอ่อนจุดแข็ง

จุดอ่อนของการประเมินสถานภาพครั้งนี้ คือข้อจำกัดทางด้านข้อมูลที่สามารถนำมาใช้ โดยเฉพาะในเรื่องของข้อมูลรายละเอียดระดับชุมชนที่อยู่นอกประเทศไทย การศึกษาของทานาเบในประเทศไทย ที่เชียงใหม่และอยุธยา เป็นตัวอย่างที่ควรใช้ในการศึกษาต่อไป และถ้าผู้ศึกษาในสำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองเชิงประวัติศาสตร์จะนำวิธีการของทานาเบไปใช้ ก็จะทำให้ผลสรุปจากการศึกษามีน้ำหนักควรแก่การพิจารณามากขึ้น

จุดอ่อนอีกประการหนึ่งของการศึกษาในหัวข้อนี้คือเรื่องของการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม เนื่องจากเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจและระบบนิเวศเป็นเรื่องที่มีความเคลื่อนไหวตลอดเวลา การศึกษาเชิงประจักษ์ในสภาวะปัจจุบันจึงทำได้ง่ายกว่าการศึกษาแบบอื่นๆ แต่ถ้าสิ่งที่ต้องการทราบคือวิวัฒนาการของความสัมพันธ์ ก็จะต้องใช้แนวทางการและวิธีการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ ซึ่งทำให้ข้อจำกัดด้านข้อมูลยังมีความสำคัญมากขึ้น ในส่วนนี้ ผลงานของยรรยง เป็นตัวอย่างที่ดีในการใช้ข้อมูลจากหลายด้านมาประกอบกันในการสร้างภาพรวมที่เห็นชัดเจน แต่ข้อมูลเหล่านี้ก็เป็นอุปสรรคแก่นักวิชาการไทยเพราะเป็นข้อมูลภาษาจีนเป็นส่วนใหญ่ และเป็นข้อมูลในอดีตของพื้นที่และสังคมที่ได้เปลี่ยนแปลงไปแล้วในปัจจุบัน ซึ่งก็เป็นปัญหาที่การศึกษาแนวประวัติศาสตร์จะต้องเผชิญและหาคำตอบในด้านระเบียบวิธีการอย่างเหมาะสมด้วย

หนึ่งถ้าจะใช้วิธีการศึกษาเชิงเศรษฐศาสตร์สากล ก็ยังจะต้องใช้ข้อมูลที่หลากหลายและสมบูรณ์กว่าที่มีอยู่แล้วมาก

2.10 ความน่าเชื่อถือของงานและข้อค้นพบ

ความน่าเชื่อถือของงานที่นำมาพิจารณาในที่นี้อยู่ในระดับสูง เพราะเป็นงานที่ผ่านการกลั่นกรองในหลายระดับมาแล้ว และเมื่อพิจารณาจากระเบียบวิธีการศึกษา ก็กล่าวได้ว่าเป็นงานที่ควรแก่การเชื่อถือ ว่าเป็นงานที่มีมาตรฐานทางวิชาการ ส่วนข้อวิจารณ์ต่างๆ ในเชิงวิชาการนั้น ย่อมเกิดขึ้นได้ตามสภาพของการศึกษา

ปัจจัยที่จะมีผลต่อความน่าเชื่อถือของงาน คือความโปร่งใสของระเบียบวิธีการศึกษา ซึ่งในประเด็นนี้ การศึกษาในแนวทางเศรษฐศาสตร์การเมืองเชิงประวัติศาสตร์อาจจะยังไม่ค่อยสร้างความมั่นใจในสองประการคือ การเลือกตัวอย่างของผู้ให้ข้อมูล และการตีความข้อมูลที่ได้ เนื่องจากเจตนาด้านการเมืองของผู้ทำการศึกษาได้ระบุไว้ชัดเจน จึงทำให้เกิดความกังวลว่าเจตนาดังกล่าวจะมีผลต่อระเบียบวิธีของการศึกษาเพียงไร

2.11 ประเด็นสำคัญที่แสวงหาคำตอบ

ประเด็นสำคัญที่รอการแสวงหาคำตอบ จากการประเมินสถานภาพในครั้งนี้ ได้แก่ประเด็นด้านเอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไท การที่เรื่องระบบเศรษฐกิจและระบบนิเวศเป็นเรื่องพื้นฐานของสังคมทุกสังคม ซึ่งแตกต่างจากเรื่องของปรากฏการณ์ทางด้านวัฒนธรรม เช่นภาษา ดนตรี ฯลฯ ในการพิจารณาถึงความเป็นชาวไท หรือการอยู่แบบไท จึงสร้างปัญหาว่าจริงๆแล้วมีความแตกต่างกันเนื่องมาจากความเป็นคนไทยอย่างไร ในการศึกษาครั้งนี้ ได้เสนอว่าความแตกต่างในเรื่องนี้ไม่น่าจะมี แต่สิ่งที่ปรากฏเป็นพฤติกรรมที่สังเกตได้ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทนั้น สามารถอธิบายได้ด้วยแนวคิดเชิงเศรษฐศาสตร์ทั่วไป ดังนั้น การที่จะอธิบายในเชิงวัฒนธรรม เช่นในกรณีการแลกเปลี่ยนระหว่างหมู่บ้านในภาคใต้ จึงต้องการการศึกษาเพิ่มเติม ว่าจริงๆแล้วมีข้อมูลอะไรที่จะมายืนยันการตีความในเชิงวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึงการมีพฤติกรรมที่มีความเป็นเอกลักษณ์อย่างที่มีการนำเสนอได้

3. สังเคราะห์ สรุปผล และข้อเสนอแนะ

3.1 การบูรณาการ

การบูรณาการผลการประเมินสถานภาพในเรื่องระบบเศรษฐกิจและระบบนิเวศของชาติพันธุ์ไท เป็นสิ่งที่จำเป็น เนื่องจากในปัจจุบัน มีการโต้แย้งอย่างรุนแรงในด้านการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติระหว่างรัฐกับประชาชน ระหว่างประชาชนด้วยกันเองก็มีความเห็นแตกแยกระหว่างบุคคลกลุ่มต่างๆ ความเข้าใจในเรื่องของความเป็นมาในเรื่องนี้ในระดับชาติพันธุ์จึงเป็นสิ่งที่มีความจำเป็น ถึงแม้ว่าความเข้าใจดังกล่าวจะเป็นเรื่องของระบบความสัมพันธ์ของสังคมในอดีต ซึ่งอยู่ในสภาพแวดล้อมอีกแบบหนึ่ง ซึ่งในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปแล้วก็ตาม

3.2 การจัดระเบียบองค์ความรู้ใหม่

การจัดระเบียบองค์ความรู้ใหม่ในเรื่องของระบบเศรษฐกิจกับระบบนิเวศของชาติพันธุ์ไท ควรจะต้องมีการทบทวนทฤษฎีที่ชัดเจนและตั้งอยู่บนพื้นฐานที่มั่นคงทางวิชาการ ในปัจจุบัน ความคิดทางด้านคนกับสิ่งแวดล้อมได้พัฒนาขึ้นจากเดิม สมัยที่วิชาเศรษฐศาสตร์ถือว่าทรัพยากรธรรมชาติมีไม่จำกัด เป็นการตระหนักว่าทรัพยากรของโลกนั้นมีจำกัดจริง ในขณะที่ความต้องการการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรยังคงเพิ่มขึ้น จากทั้งการเพิ่มจำนวนประชากร และจากการที่คนต้องการความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ในขณะเดียวกัน การพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีสามารถตอบสนองความต้องการเพิ่มขึ้นนี้ได้บางส่วน และเมื่อพิจารณาวิวัฒนาการในเรื่องนี้ของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ไท ก็พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงตามกระแสการเปลี่ยนแปลงในระดับโลกเช่นกัน

ประเด็นหลักในเรื่องขององค์ความรู้ก็ยังคงเป็นคำถามว่ากลุ่มคนที่ประกอบกันขึ้นเป็นสังคมจะมีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศอย่างไร

3.3 ข้อโต้แย้งและข้อค้นพบใหม่

ในส่วนของข้อโต้แย้ง พบว่าข้อโต้แย้งหลักเป็นเรื่องของการหากรอบแนวคิดที่จะนำมาใช้วิเคราะห์ข้อมูล การอธิบายในเชิงวัฒนธรรมกับเชิงเศรษฐศาสตร์อย่างใดจะมีเหตุผลที่น่ารับฟังกว่ากัน

ที่ผ่านมา การอธิบายในเชิงวัฒนธรรมเป็นคำอธิบายที่แพร่หลาย และเป็นที่ยอมรับทางการเมือง เนื่องจากเป็นคำอธิบายที่ส่งเสริมบทบาทของชุมชน แต่ต้องระวังว่าคำอธิบายที่ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงจะทำให้การวิเคราะห์ผิดพลาด และนำไปสู่การตัดสินใจที่ผิดพลาด และการตัดสินใจในเรื่องนี้ อาจจะมีผลกระทบอย่างกว้างขวางได้ เพราะเรื่องของการจัดสรรทรัพยากรเป็นเรื่องสำคัญของการจัดการสังคม

ข้อค้นพบจากการศึกษา ที่ต้องการนำเสนอคือระบบเศรษฐกิจของชุมชนไทยมีการตอบสนองต่อระบบนิเวศ และเงื่อนไขอื่นๆที่เกี่ยวข้องในลักษณะที่เป็นเหตุเป็นผลทางเศรษฐศาสตร์ ดังนั้น ในการวิเคราะห์ในประเด็นนี้ต่อไป จึงควรจะต้องคำนึงถึงคำอธิบายเชิงเศรษฐศาสตร์ด้วย นอกเหนือจากการตั้งสมมติฐานในเชิงวัฒนธรรม หรือเชิงศาสตร์อื่นๆที่จะนำมาใช้ในการศึกษา

4. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยเร่งด่วนในอนาคต

4.1 กรอบความคิด

ในเรื่องของการกำหนดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรในสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท ต้องถือว่ายังมีข้อมูลน้อยมากที่จะนำมาสรุปให้เห็นภาพรวมได้ แต่ประเด็นที่น่าสนใจสำหรับการศึกษาค้นคว้าต่อไปนั้น สามารถที่จะกล่าวได้ว่าเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศที่เป็นพื้นฐานของสังคม กับชุมชนที่ตั้งอยู่ในระบบนิเวศนั้นๆ และมีการพึ่งพาอย่างใกล้ชิดกับระบบนิเวศ การศึกษาในอดีตได้ช่วยให้เห็นภาพรวมของการจัดการทรัพยากรที่ดิน และทรัพยากรน้ำ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการผลิตข้าว ซึ่งเป็นพืชอาหารหลักของชาวไทยในทุกพื้นที่ แต่ภาพรวมนี้ก็ยังมีลักษณะเป็นกรอบกว้างๆ ซึ่งช่วยให้เห็นภาพของวิวัฒนาการของสังคม

ในปัจจุบัน ความสนใจในเรื่องของระบบนิเวศได้พัฒนาขึ้นจากองค์ประกอบในระดับมหภาค เช่น ดินและน้ำ กล่าวคือได้ขยายขอบเขตความหมายของคำว่าระบบนิเวศให้ครอบคลุมถึงประโยชน์

หรือบทบาทอื่นๆซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศด้วย เช่นเรื่องของพรรณพืชที่มีการนำมาใช้ประโยชน์ เรื่องของการรู้จักคุณค่าและความหมายทางวัฒนธรรมของธรรมชาติ เป็นต้น ดังนั้น ใน การวิจัยที่จะมีต่อไปในอนาคต ควรจะให้ความสนใจกับองค์ประกอบระดับจุลภาคของระบบนิเวศ ด้วย

ในระดับมหภาค จะเห็นได้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์ไทนั้นแบ่งออกเป็น สองกลุ่ม เมื่อใช้เกณฑ์ทางการเมือง ปัจจุบันมาจำแนก กล่าวคือกลุ่มชาวไทยที่อยู่ในประเทศไทย และกลุ่มชาวไทยที่อยู่ในประเทศอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นประเทศจีน เวียดนาม พม่า หรืออินเดีย ในส่วนของการศึกษากลุ่มชาวไทยในประเทศไทย นั้น ถือได้ว่าเป็นการศึกษาที่เป็นไปตามความต้องการของสังคมชาติ และไม่น่าจะมีปัญหามากนัก ในการทำวิจัย ประเด็นการศึกษาก็เป็นเรื่องของรูปแบบแนวทางการพัฒนาต่างๆตามกระแสการ พัฒนาของประเทศ ซึ่งจะไม่กล่าวถึงต่อไป

ในส่วนของชาวไทยในประเทศอื่นๆ เป็นที่น่าเป็นห่วงว่าสิ่งที่เป็เอกลักษณ์ของกลุ่มชาวไทยจะเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสการพัฒนาของชาติเจ้าบ้านนั้นๆ ซึ่งก็เป็นเรื่องธรรมดาที่จะเกิดขึ้น แต่ก็น่า เสียหายที่องค์ความรู้ในส่วนนี้จะสูญหายไปถ้าไม่มีการศึกษาเพื่อการบันทึกไว้เป็นหลักฐาน และ เมื่อพิจารณาลักษณะของการบันทึกเรื่องราวของสังคมไท ซึ่งไม่ค่อยจะมีการบันทึกกัน แต่อาศัย การบอกเล่าสืบทอดกันมาจากรุ่นต่อรุ่น ก็ควรที่จะต้องเร่งรัดการบันทึกเรื่องราวต่างๆไว้ ก่อนที่ผู้รู้ เรื่องต่างๆจะหมดรุ่นไป ดังนั้น การศึกษากลุ่มชาวไทยนอกประเทศไทยน่าจะได้รับความสนใจเป็น พิเศษ และเท่าที่ประเมินจากข้อมูลแล้วก็ดูเหมือนว่ายังมีการขาดแคลนหรือช่องว่างของข้อมูลอีก มาก

ในเรื่องของการศึกษาในหัวข้อระบบเศรษฐกิจกับระบบนิเวศ กรอบความคิดที่ควรนำมาใช้ในการ ศึกษา น่าจะเป็นกรอบความคิดในด้านนิเวศวิทยาวัฒนธรรม อย่างเช่นงานของทานาเบ ซึ่งจะ ครอบคลุมหลายมิติของความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจกับระบบนิเวศ สิ่งที่น่าจะเอื้อต่อการศึกษาคือความโดดเด่นของสังคมชาวไทยในประเทศต่างๆ ซึ่งทำให้เป็นที่น่าสนใจว่าองค์ความรู้ที่มีอยู่ใน สังคมเหล่านี้เป็นองค์ความรู้แบบไทเพียงไร และมีความแตกต่างจากองค์ความรู้ที่มีอยู่ในกลุ่ม ชาติพันธุ์อื่นๆที่มีอยู่ในประเทศเจ้าบ้านนั้นอย่างไร

4.2 ทิศทาง

ทิศทางการศึกษาในอนาคต ควรจะเป็นการเจาะในประเด็นรายละเอียดของสิ่งที่เกิดขึ้นในระดับ ชุมชนเฉพาะพื้นที่ หรือเฉพาะกลุ่ม โดยเน้นกลุ่มที่ยังขาดข้อมูลเป็นพิเศษ น่าจะกล่าวได้ว่าสำหรับ กลุ่มสิบสองปันนานั้น ได้มีการศึกษาระดับมหภาค จนได้ภาพรวมที่ค่อนข้างชัดเจน แต่สำหรับกลุ่ม อื่นๆ ซึ่งยังมีอีกมาก ที่ยังไม่มีข้อมูลปรากฏ น่าจะได้รับการพิจารณาเป็นพิเศษ

4.3 แนวทาง

สำหรับแนวทางการศึกษาในเรื่องระบบเศรษฐกิจและระบบนิเวศ ดูจะมีความยากลำบากอยู่ในตัว เพราะเป็นเรื่องที่มีความเปลี่ยนแปลงปรับตัวอยู่ตลอดเวลา อย่างที่ได้กล่าวมาแล้ว และชาวไทยในประเทศต่างๆ ก็คงจะปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์รอบตัวเช่นเดียวกับคนอื่นๆ สิ่งที่จะทำได้ก็คือ ศึกษาความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นก่อนและหลังเหตุการณ์ที่จะใช้เป็นเครื่องหมายของจุดแห่งการเปลี่ยนแปลงนั้นได้ เช่นในประเทศจีน มีการปฏิรูปที่ดิน จึงได้มีการสำรวจการถือครองที่ดินก่อนการปฏิรูป ซึ่งทำให้ทราบถึงลักษณะการถือครองที่ดิน อย่างที่ยรรยง จิระนครได้นำมาวิเคราะห์ เป็นต้น องค์ความรู้ในลักษณะนี้ ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรหรือระบบนิเวศในส่วนอื่นๆ เช่น น้ำ ป่า พืช และสัตว์ ยังมีน้อยมาก น่าจะมีการศึกษาเพิ่มเติมในประเด็นเหล่านี้ได้ และให้ครอบคลุมพื้นที่ที่กว้างขวางมากขึ้น

อย่างไรก็ดี ในด้านการใช้ประโยชน์ระบบนิเวศทรัพยากรชีวภาพ โดยเฉพาะด้านพืชสมุนไพร น่าจะเป็นเรื่องที่จะหาข้อมูลได้ไม่ยากนัก เพราะการสืบทอดความรู้ทางเภสัชกรรมพื้นบ้าน ต้องอาศัยความชำนาญและความรู้เฉพาะทาง ซึ่งน่าจะพอล่าผู้ที่ให้ข้อมูลได้ ความรู้ในส่วนนี้จะช่วยสนับสนุนการศึกษาในเรื่องของภูมิปัญญาไทยที่มีความตื่นตัวเป็นอย่างมากในประเทศได้เป็นอย่างดี

4.4 วิธีการ

การใช้วิธีการที่เหมาะสม เมื่อพิจารณาลักษณะการสืบทอดข้อมูลในสังคมชาวไทย ที่ไม่ค่อยจะเน้นการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร คือการใช้วิธีการของประวัติศาสตร์บอกเล่า เพื่อรวบรวมข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์มาเป็นข้อมูลเบื้องต้นเท่านั้น ส่วนการวิเคราะห์ในรายละเอียด คงจะต้องอาศัยการศึกษาแบบสหสาขาวิชา ระหว่างนักนิเวศวิทยา และนักเศรษฐศาสตร์ที่มีประสบการณ์ทำงานในระดับชุมชนมาร่วมกันทำงาน และคงจะต้องใช้วิธีการทางมานุษยวิทยา โดยเฉพาะการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม ทำงานในระดับชุมชนเป็นพิเศษ

ข้อควรระวังในการใช้วิธีการศึกษาในลักษณะนี้ คือการรักษาความเป็นวิชาการของผู้ทำการศึกษา เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาว่าผู้ทำการศึกษามีอิทธิพลในทางความคิดต่อผู้ถูกศึกษา ซึ่งเป็นข้อควรระวังปกติในการศึกษาประเภทนี้อยู่แล้ว

4.5 หัวข้อ คำถาม โจทย์

เพื่อสรุปและเสนอแนะหัวข้อจากการประเมินสถานการณ์ และช่วยในการพัฒนาองค์ความรู้ในด้านนี้ต่อไป ขอเสนอหัวข้อการวิจัยสำหรับการศึกษาในอนาคตดังต่อไปนี้

1. เรื่องข้าว

เรื่องของการวิเคราะห์ภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับการปลูกข้าว ว่าสัมพันธ์กับลักษณะเฉพาะที่ต่างๆอย่างไร

2. เรื่องพรรณพืช ศึกษาการรู้จักชนิดพรรณ การใช้ประโยชน์จากพืชชนิดต่างๆ นอกเหนือจากพืชอาหาร โดยเฉพาะด้านสมุนไพร
3. เรื่องการจัดระบบการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์จากทรัพยากร ควรศึกษาเรื่องระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆที่มีอยู่ ในสังคมชาวไทยในแหล่งต่างๆที่อยู่นอกประเทศไทย ว่ามีการกำหนดอย่างไร ทรัพยากรที่น่าสนใจเป็นพิเศษสำหรับเรื่องนี้คือทรัพยากรป่าไม้
4. ในเรื่องการอนุรักษ์ระบบนิเวศ แนวคิดของชาวไทยกลุ่มต่างๆมีความน่าสนใจ ว่ามีอะไรที่จะเป็นลักษณะร่วมกันในด้านการอนุรักษ์หรือไม่ สมมติฐานที่เกี่ยวข้องในเรื่องนี้ คือข้อเสนอในแนวคิดเรื่องวิถีการผลิตแบบเอเชีย ว่าชุมชนมีความสามารถในการอนุรักษ์ทรัพยากรเพื่อการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นข้อเสนอที่มีลักษณะอุดมคติมาก ในขณะที่ในเชิงพฤติกรรมแล้วยังไม่มีข้อมูลว่าเป็นสิ่งซึ่งเกิดขึ้นจริงหรือไม่ และถ้ามีการอนุรักษ์จริง เหตุผลในการอนุรักษ์เป็นอย่างไรที่เสนอไว้ในแนวคิดนี้หรือไม่

ตารางที่ 1 คนไทยและกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความสัมพันธ์ทางเชื้อสายกับคนไทย (เรียงลำดับตามสถานไทยศึกษา โดยพิจารณาจากภาษา)

ที่	กลุ่ม	สาขา	ชื่อไทย	ชื่ออังกฤษ	ที่อยู่ และจำนวนประชากร
1	ไท	ตะวันตกเฉียงใต้	ไทย	Thai	Thailand ภาคกลาง 20,000,000
2			ลาว	Lao	Laos 3,000,000
3			ญ้อ	Nyo	northeastern Thailand, Laos 50,000
4			โย้ย	Yooi	
5			กะเลิง	Kaloeng	อีสาน ? 25,000,000
6			ผู้ไท	Phu Tai	southern Laos, northeastern Thailand 300,000
7			พวน	Phuan	northern and central Laos, 96000: central Thailand 75,000
8			ไทขาว	White Tai	northwestern Vietnam 190,000
9			ไทดำ	Black Tai	northwestern Vietnam 500,000
10			ไทแดง	Red Tai	western central Vietnam 100,000 ลาว 25,000
11			ไทเผิง	Tai Phoeng	ไม่มีข้อมูล
12			ไทเมือ	Tai Moei	ไม่มีข้อมูล
13			ไทยวน	Tai Yuan	northwestern Thailand 6,000,000
14			ไทเขิน	Tai Khoen	รัฐชาน 100,000
15			ไทหลวง/ไทใหญ่	Tai Luang/Tai Yai	ไม่มีข้อมูล
16			ไทเหนือ	Tai Nuea	southwestern central Yunnan 250,000
17			ไทเหว	Tai Heu	ไม่มีข้อมูล
18			ไทจ้ง	Tai Jang	ไม่มีข้อมูล
19			ไทเอวลา	Tai Eulai	ไม่มีข้อมูล
20			ไทจุง	Tai Jung	ดู 21
21			ไทยา	Tai Ya	southeastern Yunnan 34,000
22			ไทปายี	Tai Payi	ไม่มีข้อมูล
23			ไทลื้อ	Tai Lue	Chianghung, Sipsongphanna, Southern Yunnan 3,000,000
24			ไทอาหม	Tai Ahom	northeastern India, extinct

25			ไทพ่าน	Tai Phake	northeastern India, several thousands
26			ไทคำตี้	Tai Khamti	northern Burma, northeastern India 70,000
27			ไทคำยาง	Tai kamyang	northeastern India, nearly extinct
28			ไทอ้ายต่น	Tai Ai Ton	Jorhat, India several thousands
29			ไทรง	Tai Rong, Turung	Assam, northeastern India, nearly extinct
30			ไทคัง	Tai Khang	Southwest Yunnan, 34,065
31			ไทกวาน	Tai Kuan	คำม่วน, ลาว
32			ไทปาว	Tai Pao	คำม่วน, ลาว
33			ไทเหอฮ้อง	Tai Yucang	ไม่มีข้อมูล
34			ไทกะเลิบ	Tai Kaloep	ไม่มีข้อมูล
35			ไทมา	Tai Mao	western Yunnan northern Shan State, Myanmar
35A				Shan	Shan State, Burma
35B	กลาง		จ้วงใต้	Southern Zhuang	Guangxi, Yunnan 4,000,000
36			ตู	Thu	ไม่มีข้อมูล
37			ไท้	Tho	northern Vietnam southwestern Guangxi 1,000,000
38			หมี่ไต/มะตะ	Mi Tai/Mata	ไม่มีข้อมูล
39			หนง	Nong	northeastern Vietnam Southwestern Guangxi Southeastern Yunnan 700,000
40			นุง	Nung	ดู 39
41			ไทโล	Tao Lo	ไม่มีข้อมูล
42			ไทลา/ไทหม่อน	Tai La/Tai Mawn	ไม่มีข้อมูล
43			ไทน้า	Tai Nam	ไม่มีข้อมูล
44			ฝูไต	Phu Tai	ไม่มีข้อมูล
45			ฝูมิน	Phu Min	ไม่มีข้อมูล
46			เกาลัน	Caolan	delta of northern Vietnam Guangxi 77,000
47	เหนือ		จ้วงเหนือ	Northern Zhuang	ไม่มีข้อมูล
48			ปูยั	Pu Yai	Guizhou Yunnan Vietnam 2,000,000
49			ปูอิ	Pu Yi	ยูนนานตะวันออกเฉียงเหนือ ดู 55

50			ปฺชา	Ph Sha	ไม่มีข้อมูล
51			ไทแมน	Tai Maen	คำม่วน
52			ปู่โต/คนโต	Pu To/Kon To	ไม่มีข้อมูล
53			ชัย	Dioi	สกลนคร 5,000
54			แซก	Sack	southern Laos northeastern Thailand 25,000
55			นึ่ง	Nhang	Northern Vietnam adjacent area in China 250,000
56	กำ-ต่วย		ดั่ง/ก้ำ	Dong/Kam	รวมอยู่ในพื้นที่ Guizhou Hunan Guangxi Northern 907,560 Southern 1,480,750
57			มู่หล่าว/มู่หล่า	Mulao/Mulam	Guizhou 159,328
58			เหมานาน	Maonan	Guangxi 37,000
59			ฮ้ายหมัก	Ai Mak	Guizhou 10,000
60			ฮ้ายจาม	Ai Cham	Guizhou 2,300
61			ต่วย	Shui	Guizhou 345,993
62			เงาเฟิน	Ngao Foen	ไม่มีข้อมูล
63			เทิน	Then	Guizhou 20,000
64	กะโค		ละฮา	Laha	northwestern Vietnam 2,000
65			ละควา/ปู่ เงี้ยว	Laqua/Bu Biao	northeastern Vietnam 362
66			บูหยาง	Bu Yang	Yunnan 3,000
67			เกือหล่าว	Gelao	northern Guizhou, Guangxi, 437,997 northeastern Vietnam 6,700
68			ละจี	Lachi	Vietnam 7,863
69	ไม้น่าน นอ		ลักกจา/ลัก เกีย	Lakkja/Lakkia	Guangxi 8,500
70			เบ/องเบ	Be/Ong Be	Hainan Island ไม่มีข้อมูล
71			หลิ/สไล	Li/Hlai	southern Hainan 747,000

รายชื่อเอกสารที่ใช้อ้างอิง

ภาษาไทย

1. ศรีสุพร ช่วงสกุล อาทิตยจารุจินดา, 2538 บรรณานุกรมการศึกษาเกี่ยวกับชนชาติไท โครงการรวบรวมข้อมูลการศึกษาเกี่ยวกับชนชาติไท ศูนย์ข้อมูลไทยศึกษา สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ 2536 เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่องสถานภาพและแนวทางการศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไท
3. สถาบันไทยศึกษา 2539 เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่องการวิจัยเอกสารเกี่ยวกับการศึกษาเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์ไท-กะได
4. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ 2538 การศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไท
5. จูเลียงเหวิน 2531 ชนชาติไต สถาปัตยกรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีไตในสิบสองพันนา สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์
6. ประคอง นิมมานเหมินท์ เรื่องวิทย์ ลิมปนาท บรรณาธิการ 2538 คนไทได้คง ไทใหญ่ในยูนนาน สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
7. ยรรยง จิระนคร, ไม่มีวันที่, วัฒนธรรมข้าวและการจัดระเบียบสังคม ศึกษากรณีไทลื้อเมืองเชียงรุ่งสิบสองพันนาในอดีต
8. ภคพัฒน์ ทิพย์ประไพ, 2540, แนวคิดวิถีการผลิตแบบเอเชียกับการอธิบายหมู่บ้านไทย, สกว.
9. จัตรทิพย์ นาดสุภา พูนศักดิ์ ชานิกประดิษฐ์, 2540, เศรษฐกิจหมู่บ้านภาคใต้ฝั่งตะวันออกในอดีต, สกว.

ภาษาอังกฤษ

1. An Chunyang and Liu Bohua, 1985: Where the Dai People Live, China's Nationalities Series, Foreign Language Press
2. Tanabe, Shigeharu, 1991: Religious Traditions among Tai Ethnic Groups, A selected Bibliography. Ayutthaya Historical Study Centre
3. Tanabe, Shigeharu, 1994: Ecology and Practical Technology Peasant farming Systems in Thailand
4. SIL Ethnologue, DAIC family.